

«بسم الله الرحمن الرحيم»

موضوع مقاله:

«شرایط قبولی عبادت از دیدگاه آیات و روایات»

صفیه عبقری نوجه‌ده سادات *

چکیده:

عبادت یکی از نعمت‌های بزرگی است که خدای متعال آن را به انسان ارزانی داشته تا با آن به کمال و سعادت برسد و قلب انسان به وسیله ی آن به نورانیت برسد. عبادت از چنان اهمیتی برخوردار است که قرآن کریم، هدف اصلی از خلقت و آفرینش انسان را عبودیت و بندگی خدای متعال بیان می فرماید. عبادت دارای ابعاد گوناگونی است که قبولی آن وابسته به شرایطی است که در روایات اسلامی، برای آن شرایطی بیان شده است، این شرایط عبارتند از: تقوای در نیت، تقوای در گفتار و تقوای در رفتار. تقوای در نیت، یعنی تمام عبادات با هدف رضایت الهی و قصد تقرب خدای متعال انجام شود، تقوا در گفتار یعنی اینکه عبادات را با گفتاری که در شریعت مورد نهی قرار گرفته باطل نسازیم. تقوا در رفتار یعنی اینکه اعمال و رفتاری را انجام دهیم که شارع به آن امر فرموده است و در انجام عمل عبادی تابع شرع باشیم. هدف از این تحقیق بررسی شرایط قبولی عبادت و آگاهی بخشی به مخاطبان در مورد شرایط قبولی عبادت است چه بسا ممکن است شخصی عبادت‌های زیادی انجام دهد اما شرایط قبولی عبادت را طبق معیارهایی که روایات بیان می کنند نداشته باشد، بنابراین لازم است نسبت به این مسأله دقت کافی را داشته باشیم.

این پژوهش، با روش توصیفی- تحلیلی و با استفاده از منابع و متون روایی مانند: اصول کافی، وسائل الشیعه، بحار الانوار، و نرم افزارهای نور مانند: جامع الاحادیث، و جامع التفاسیر، همچنین مراجعه به سایت ها و مقاله های مرتبط در این زمینه، تدوین و جمع آوری شده است.

واژگان کلیدی: عبادت، شرایط، شرایط قبولی عبادت، روایات.

* طلبه سطح دو حوزه علمیه خواهران حضرت حجت علیه السلام.

مقدمه:

یکی از موضوعاتی که در قرآن کریم و روایات، به آن پرداخته شده، «عبادت» است خدای متعال، بی نیاز مطلق است و به هیچ چیز و هیچ کس، محتاج و نیازمند نیست، بلکه همه چیز و همه کس، به او نیازمندند، ممکن است این سوال برای ما پیش بیاید که وقتی خدای متعال بی نیاز مطلق است پس چرا ما باید عبادت کنیم؟

عبادت ما به درگاه خدا، در حقیقت نیازی است که ما به ذات خدای متعال داریم نه نیازی که او به ما یا عبادت ما دارد، قرآن کریم در این باره می فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»^۱ شما باید نیازمندان به خدا و خداست همان بی نیاز ستوده»

عبادت خدای سبحان تلاشی است برای تحقق بخشیدن تقرب انسان به خدای متعال، امام رضا(ع) در تبیین فلسفه عبادت می فرماید: عبادت برای آن است تا مردم، یاد خدا را فراموش نکنند و آداب او را و نگذارند و از اوامر و نواهی او غافل نشوند، چه این که درستی و قوام آنان در این است. در حالی که اگر بدون تعبّد به حال خود رها می شدند، پس از مدّتی دل هایشان سرد و سخت می شد.^۲

بنا بر این درحقیقت، سود و بهره عبادت انسان، در دنیا و آخرت به خود او باز می گردد و از نتیجه عبادت انسان، رشد در امور مادی و معنوی است، در حدیثی قدسی از زبان امام صادق(ع) وارد شده است: «يَا عِبَادِيَ الصَّادِقِينَ تَعَمَّمُوا بِعِبَادَتِي فِي الدُّنْيَا فَإِنَّكُمْ تَتَعَمَّمُونَ بِهَا فِي الْآخِرَةِ؛ ای بندگان راستین من! در دنیا به عبادت من متنعم شوید؛ زیرا که در آخرت به وسیله آن بهره می گیرید».^۳

عبادت خدا، به معنای پرسش خدای یگانه، به جای آوردن طاعت او و گام برداشتن در مسیر کسب رضایت او است. عبادت خدا، راه رستگاری، و محکم ترین وسیله ی دستیابی به سعادت و کمال است. با توجه به روایات عبادت خدای متعال، جلوه های گوناگونی دارد، اما

۱. فاطر: ۱۵.

۲. شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه، عیون أخبار الرضا(ع)، ج ۲، ص ۲۰۳.

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ص ۸۳.

برخی افراد به اشتباه، عبادت را فقط در عمل خاصی خلاصه می کنند، مثل نماز و روزه و مانند آن را فقط عبادت می دانند و در مقابل گروهی دیگر، عبادت های ظاهری را کم ارزش دانسته و به راهی دیگر رفته و می گویند عبادت به جز خدمت خلق نیست، اما با مراجعه به روایات متوجه می شویم که هر عملی که با قصد تقرب الی الله انجام شود عبادت محسوب می شود، بنابراین گوهر عبادت ها یکی است و آن برای خدا بودن است، ولی ظهور آن به گونه های مختلفی است، وقتی به روایات اهل بیت (ع) مراجعه می کنیم، در می یابیم که عبادت شامل اعمالی از قبیل: نماز، روزه، کسب حلال، نگاه محبت آمیز فرزند به پدر و مادر، احترام به والدین، انفاق و بخشش، خمس و زکات، حج و جهاد، و مجموع فروع دین، عبادت محسوب می شوند، اما برای قبولی این عبادتها، در روایات شرایطی بیان شده است، که در این تحقیق مورد بررسی قرار می گیرد.

پیشینه پژوهش:

در ارتباط با موضوع حاضر، کتابها و مقالات متعددی به رشته ی تحریر درآمده است که به سه مورد از آنها اشاره می شود:

۱. مقاله ی «شرایط شش گانه قبولی عبادات» نوشته ی مجید نوروزی. در این مقاله شرایط صحت، و شرایط «قبول» و «کمال» عبادت مورد بررسی قرار گرفته است، به این صورت که گاهی عبادت، صحیح است، ولی رشدآور نیست، مثل دارویی که شفا بخش نیست، گاهی عبادت، فقط جنبه ی رفع تکلیف دارد ولی ما را محبوب خدا نمی سازد، و در آیات و روایات، شرایطی برای قبولی اعمال و عبادات بیان شده است از جمله: شرایط اعتقادی، یعنی ایمان به خدا، که نداشتن ایمان مایه تباهی اعمال است قرآن کریم، اعمال کافران را همچون خاکستری می داند که در یک روز طوفانی در برابر باد قرار گیرد که چیزی از آن باقی نمی ماند. شرایط سیاسی: مثل حج و جهاد که پابندی به آن موجب قبولی عبادت می شود. شرایط اخلاقی، مانند: تقوا که در قرآن کریم به داستان هابیل و قابیل اشاره شده است که هر دو قربانی کردند ولی قربانی هابیل پذیرفته شد که خدای می فرماید: «أَمَّا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» خدای

متعال تنها از اهل تقوا می پذیرد. شرایط اقتصادی مانند: ادای حق مردم و رسیدگی به نیازمندان و ادای حقوق محرومان که گاهی قبولی عبادات بستگی به آن دارد. بنابراین در این مقاله برای قبولی عبادت شرایطی مانند شرایط، اعتقادی، اخلاقی، اقتصادی، سیاسی، بیان شده است.

۲. «حقیقت عبادت از دیدگاه مذاهب کلامی با تأکید بر نقد وهابیت»، نوشته ی ملک مکان، حمید. در این مقاله به مفهوم «عبادت» پرداخته شده است که یکی از مفاهیم بحث برانگیز میان وهابیت و مذاهب اسلامی است که اعتراض مذاهب را نسبت به فرقه ی ضاله وهابیت به دنبال داشته است. وهابیان با مطرح کردن تعریفی بسیط از عبادت، آن را به خضوع، خشوع و محبت تعریف کرده اند و عبادت بر اساس این تعریف را یکی از مبانی شان در توحید و شرک قرار داده اند، از این رو مصادیقی مانند: استغاثه، شفاعت، نذر لغیرالله و... را شرک دانسته و انجام دهنده اش را مشرک خوانده اند، در حالی که عالمان و اندیشمندان مذاهب اسلامی در بیان تعاریفی که برای عبادت گفته اند، با تعریف وهابیت مخالفت کرده اند، و عبادت، را ترکیبی از خضوع و خشوع، همراه با اعتقاد به ربوبیت، الوهیت، خالقیت، رازقیت و دیگر صفاتی از این دست برای معبود دانسته اند که صرف خضوع و خشوع بدون اعتقاد به ربوبت موجب شرک نیست چنانچه وهابیت گمان باطل برده اند.

۳. مقاله ی «فلسفه عبادت انسان از منظر ابن سینا» نوشته ی، علی پور فاطمه، در این مقاله، به اهمیت و فلسفه ی عبادت پرداخته شده که میل و گرایش انسان به عبادت، ناشی از نیاز او به معشوق حقیقی و همراه با شوقی درونی است. از سوی دیگر در متون دینی بر تکلیف بودن اعمال عبادی تصریح شده است. مساله این است که بر اساس اندیشه ابن سینا در مورد فلسفه و حقیقت عبادت، چه رابطه ای میان شوق به عبادت و تکلیف بودن آن وجود دارد. بر اساس مبانی فلسفی ابن سینا حقیقت عبادت، ادراک و شناخت خداوند است؛ به گونه ای که تاملات فلسفی فی نفسه گونه ای عبادت به شمار می رود. ابن سینا در خصوص رابطه لذت و عبادت از نوعی مساوقت میان این دو سخن می گوید. او لذت را مانند ادراک، دارای مراتب چهارگانه حسی، تخیلی، وهمی و عقلی می داند که کامل ترین آن ادراک عقلی است و لذت عقلی بر لذت حسی رجحان دارد؛ زیرا متلذذ عقلی بر متلذذ حسی رجحان دارد. اوج ادراک عقلی، مرتبه ادراک و معرفت حق تعالی است و التذاذ در این مرتبه با طاعت و عبودیت حق تعالی و

تفکر در اوصاف الهی حاصل می شود. از نظر ابن سینا عبادت ذو مراتب است؛ بدین نحو که پوسته و صورت عبادت تکلیف است و مغز و لب آن شوق و لذت عقلی است. برای کسانی که به لذات حسی و غیرعقلی اشتغال دارند و از لذات عقلی غافل هستند، تکلیف بودن عمل عبادی موجب مشقت است. در راهکاری که ابن سینا ارائه می دهد، تکلیف ساقط نیست و انسان با عمل به تکلیف عبادی از پوسته به مغز می رود و باید این لایه ها را رفت و تکرار کرد تا از لایه های سطحی عبادت به مغز و لب آن رسید.

امتیاز این مقاله از سایر مقالات در این است که در مقاله های ذکر شده بیشتر به جنبه های اهمیت عبادت و دیدگاه هایی که در مورد عبادت وجود دارد پرداخته شده است یا به صورت پراکنده به مواردی از شرایط قبولی عبادت اشاره شده است در حالی که در تحقیق حاضر با تکیه بر روایات اسلامی تقسیم بندی منظمی در مورد شرایط قبولی عبادت صورت گرفته است.

سوال اصلی و فرعی:

سوال اصلی:

۱. شرایط قبولی عبادت از دیدگاه روایات چیست؟

سوال فرعی:

۱. شرط قبولی نماز، از دیدگاه روایات چیست؟
۲. شرط قبولی روزه، از دیدگاه روایات چیست؟
۳. شرط قبولی انفاق و بخشش، از دیدگاه روایات چیست؟

امام رضا(علیه السلام) در حدیث معروف «سلسله الذهب»، از قول خدای تعالی در این باره می فرمایند: شرط قبولی کلمه ی شریف ی «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» ولایت اهل بیت است، «كَلِمَةُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي بِشَرِّهَا وَشُرُوطِهَا وَأَنَا مِنْ شُرُوطِهَا»؛ (کلمه «لا اله الا الله» دژ و حصار محکم من است، پس هر کس داخل حصار من شود، از عذاب من در امان است، اما به شرطی و شروطی که من از شروطش هستم).

در این حدیث گرانبها کلمه توحید دژ و قلعه ای امن معرفی شده که هر کس وارد آن شود از عذاب الهی ایمنی می یابد؛ البته با شرایطی خاص و نه بطور مطلق، و از مهمترین شرایط ورود به این قلعه، قبول ولایت و امامت امامان معصوم معرفی شده است بنابراین اصل ولایت، اصلی مهم و اساسی برای صحت و پذیرش سایر اعمال و طاعات بندگان می باشد که خداوند متعال به غیر این طریق، به هیچ طریق دیگری از بندگان راضی نخواهد شد و راه نجات دیگری وجود ندارد.

روایت دیگری قریب به این مضمون از امام باقر علیه السلام آمده که حضرت می فرماید: «لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ وَتَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَالِهِ وَحَجَّ جَمِيعَ دَهْرِهِ وَلَمْ يَعْرِفْ وَلَايَةَ وَلِيِّ اللَّهِ فَيُؤَايِلِهِ وَيَكُونَ جَمِيعُ أَعْمَالِهِ بِدَلَالَتِهِ مِنْهُ إِلَيْهِ، مَا كَانَ عَلَى اللَّهِ حَقٌّ فِي ثَوَابِهِ وَلَا كَانَ مِنْ أَهْلِ الْإِيمَانِ».^۱ امام باقر علیه السلام فرمود: اگر فردی شب را نماز گزارد و روز به روزه بگذراند و تمام اموال خود را صدقه بدهد و تمام عمر خود را حج بجای آورد، ولی ولایت ولی خدا را نشناسد تا که از او پیروی کند و تمام کارهایش به راهنمایی او باشد، نه خداوند به او پاداشی خواهد داد و نه چنین فردی از اهل ایمان است.

۱. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، ج ۴۹، ص ۱۲۳.

۲. همان، ج ۲۳، ص ۲۹۴؛ عیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۲۵۹.

نتیجه گیری:

عبادت یکی از نعمت‌های بزرگی است که اگر با شرایطی که برای قبولی آن بیان شده انجام گیرد، انسان را به کمال و سعادت می‌رساند. عبادت از چنان اهمیتی برخوردار است که قرآن کریم، هدف اصلی از خلقت و آفرینش انسان را عبودیت و بندگی خدای متعال بیان می‌فرماید. با توجه به روایات اسلامی که شرایطی را برای قبولی عبادت بیان کرده اند، می‌توان چنین نتیجه گرفت که قبولی عبادات منوط به این شرایط است: الف. تقوای در اعتقاد، ب. تقوای در گفتار ج. تقوای در رفتار است.

الف. تقوا در اعتقاد:

قرآن کریم عبادت را تنها در صورت اعتقاد خالصانه به خدای متعال موجب قبولی عبادت، می‌داند، «وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ»^۱ و هر کس در ایمان [به خدا و پیامبران و قیامت] کفر ورزد، قطعاً عملش تباه شده است.

ب. تقوا در گفتار:

یکی از آفات و موانع عبادت، نیش و کنایه زدن با زبان است، که کار خیر را به خاطر عدم تقوای در گفتار و با منت‌گذاری باطل کنیم، قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «... لَا تُبْطِلُوا صِدْقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى...»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید بخششهای خود را با منت و آزار، باطل نسازید...».

ج. تقوا در رفتار:

سومین شرط قبولی عبادات که در روایات اسلامی به آن اشاره شده تقوا در رفتار است، تقوا در رفتار یعنی اینکه اعمال و رفتاری را انجام دهیم که شارع به آن امر فرموده است و در انجام عمل عبادی تابع شرع باشیم. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

۱. مائده: ۵

۲. بقره: ۲۶۴

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ
إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا^۱ ای کسانی که ایمان آورده‌اید!
اطاعت کنید خدا را و اطاعت کنید پیامبر خدا و اولو الأمر (اوصیای پیامبر) را و هرگاه در
چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا و پیامبر بازگردانید (و از آنها داوری بطلبید) اگر به خدا و
روز رستاخیز ایمان دارید! این (کار) برای شما بهتر، و عاقبت و پایانش نیکوتر است».

منابع:

قرآن

نهج البلاغه

۱. ابن ابی الحديد، عبدالحميد بن هبه الله، جلوه تاريخ در شرح نهج البلاغه، مترجم: محمود مهدوی دامغانی، نشر نی، چاپ پنجم، ۱۴۰۰ ش.
۲. ابن بابويه، محمد بن علی، الخصال، ۲ جلد، جامعه مدرسين - قم، چاپ: اول، ۱۳۶۲ ش.
۳. ابن فارس، أحمد بن فارس، معجم مقاييس اللغة، ۶ جلد، مكتب الاعلام الاسلامی - قم، چاپ: اول، ۱۴۰۴ ق.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بيروت، دارالفکر - دار صادر، ۱۴۱۴ ق.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالحکم و دررالکلم (مجموعه من کلمات و حکم الإمام علی علیه السلام، دارالکتاب الإسلامی - قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۰ ق.
۶. خمینی، روح الله، شرح چهل حدیث، ص ۲۲۴، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۸.
۷. خمینی، روح الله، شرح چهل حدیث، ص ۴۳۳، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۸.
۸. خمینی، روح الله، آداب الصلاة، ص ۵، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۸.
۹. راغب أصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، ۱ جلد، القلم - الدارالشامیه - بيروت - دمشق، چاپ: اول، ۱۴۱۲ ق.
۱۰. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، ۳۰ جلد، مؤسسه آل البيت - قم، چاپ: اول، ۱۴۰۹ ق.
۱۱. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، ۷ جلد، دار الکتب الاسلامیه - تهران، چاپ: ششم، ۱۴۱۲ ق.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی (ط - الإسلامیه)، ۸ جلد، دار الکتب الإسلامیه - تهران، چاپ: چهارم، ۱۴۰۷ ق.

۱۳. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، دار إحياء التراث العربی، بیروت، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق.
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمومنین علیه السلام، ناشر: دارالکتب الاسلامیه، چاپ: اول، تهران، ۱۳۸۶ش.
۱۵. مینی، روح الله، سر الصلاة، ص ۱۳، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۸.
۱۶. نراقی، مهدی بن ابی ذر، جامع السعادات، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بیروت - لبنان.
۱۷. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ۲۸جلد، مؤسسه آل البيت علیه السلام - قم، چاپ: اول، ۱۴۰۸ق.